

Grażyna MARCINIAK

Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011 — podstawowe wyniki

W 2011 r. Główny Urząd Statystyczny przeprowadził spis powszechny ludności i mieszkań (NSP 2011). Badanie zostało zrealizowane według stanu na 31 marca 2011 r., zgodnie z ustawą z 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 r.¹, która (wraz z aktami wykonawczymi) określała zakres tematyczny, formę, tryb oraz zasięg obowiązków statystycznych. Jednocześnie zostały wypełnione zobowiązania Polski wynikające z rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 763/2008 z 9 lipca 2008 r. w sprawie spisów powszechnych ludności i mieszkań². Pierwszy raport prezentujący wyniki spisu opublikowano 26 lipca 2012 r. Zawierał on podstawowe informacje zebrane w NSP 2011³. Bardziej szczegółowe informacje będą publikowane w opracowaniach tabelaryczno-analitycznych, które będą się ukazywać sukcesywnie w br.

Spisy powszechne ludności, przeprowadzane przeważnie w odstępach 10-letnich, stanowią niezmiernie ważne źródło danych o ludności, jej strukturze demograficznej i społeczno-ekonomicznej, niezbędnych w podejmowaniu ważnych decyzji politycznych. Żadne inne badanie statystyczne nie dostarcza tak kompleksowej informacji według najniższego poziomu podziału administracyjnego kraju. Dodatkowo wagę spisu 2011 r. zwiększał fakt, że było to pierwsze takie badanie po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej (UE). Był to jednocześnie spis odmienny od poprzednich ze względu zarówno na jego organizację, metodologię, jak i zastosowane rozwiązania technologiczne.

ORGANIZACJA I ZAŁOŻENIA METODYCZNE SPISU

Tradycyjny spis angażował wielką rzeszę rachmistrzów, którzy pukali do naszych domów i przeprowadzali bezpośredni wywiad z dorosłą osobą. Było to stosunkowo kosztowne badanie. Rozwój nowoczesnej technologii komunikacyjnej i zabezpieczeń przeciwko ujawnianiu danych stworzył nowe możliwości i stanowił podstawę opracowania nowatorskiej metodologii spisu.

¹ Dz. U. z 26.03.2010 r. Nr 47, poz. 277.

² Dz. U. UE L 218 z 13.08.2008 r.

³ Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Warszawa 2012.

NSP 2011 po raz pierwszy został zrealizowany z wykorzystaniem rejestrów administracyjnych oraz przy użyciu formularzy elektronicznych, Internetu i nowoczesnej techniki wywiadu wspomaganego komputerem. Badanie pełne ludności Polski zostało przeprowadzone na podstawie rejestrów administracyjnych i systemów informacyjnych. Miało ono jednak ograniczony zakres tematyczny, wynikający z zawartości i spójności tych źródeł. Szerszy, bogaty zakres informacji został zebrany w badaniu reprezentacyjnym przeprowadzonym na próbie losowej ok. 20% mieszkań. W artykule przedstawiono wyniki spisu opracowane na podstawie połączonego zbioru danych z obu badań.

LUDNOŚĆ POLSKI WEDŁUG CECH DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNYCH

Wyniki spisu wykazały, że liczba ludności Polski w dniu 31 marca 2011 r. wynosiła 38 mln 512 tys. osób zaliczonych do kategorii ludności faktycznej. Od poprzedniego spisu w 2002 r. zanotowano wzrost o 282 tys., przy czym w miastach nastąpił spadek liczby ludności o 204 tys. osób. Istotnie zwiększyła się zaś populacja mieszkańców wsi — o 486 tys. Na szybszy rozwój ludności wsi miały wpływ przemieszczenia mieszkańców z miast do podmiejskich ośrodków stanowiących administracyjnie obszary wiejskie, jak również wyższa dzietność rodzin zamieszkujących wieś.

W 10 województwach odnotowano przyrost liczby ludności, najwyższy w woj. mazowieckim — o 145 tys. osób. Największy natomiast ubytek ludności wystąpił w woj. śląskim — o 112 tys. osób.

W okresie między dwoma spisami nie zmieniły się proporcje ludności według płci. Nadal mężczyźni stanowią 48,4% ogółu ludności, a kobiety 51,6%. Nieznacznie zwiększył się współczynnik feminizacji — o 1 p.proc. i obecnie na 100 mężczyzn przypada 107 kobiet. Wartość współczynnika feminizacji zmienia się wraz z wiekiem — do 46 lat przeważają mężczyźni, a w starszych grupach wraz z wiekiem wzrasta przewaga kobiet. W 2002 r. ten graniczny wiek był o 2 lata niższy (44 lata).

Wiek

Struktura ludności Polski według wieku zmieniła się znacząco w okresie między dwoma ostatnimi spisami, głównie na skutek przesuwania się w czasie wyzów i niżów demograficznych. Mediana wieku statystycznego mieszkańca Polski wyniosła w 2011 r. nieco ponad 38 lat i ten średni wiek był wyższy o ponad 2 lata od notowanego w spisie 2002 r. Na zmiany w strukturze wieku ludności miały też wpływ obserwowane tendencje demograficzne. Na skutek niskiego poziomu urodzeń w okresie międzypisowym zmniejszyła się liczba i odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym. Udział dzieci i młodzieży do lat 17 wynosił w 2002 r. 23,2%, a w 2011 r. już tylko 18,7%. Równocześnie w porównaniu do wyników spisu z 2002 r. wzrosła liczba i udział ludności w wieku produkcyjnym — o prawie 1,2 mln osób. Warto jednak zauważyć, że wzrost ten dotyczy grupy osób w starszym wieku produkcyjnym, tzw. niemobilnym, natomiast wśród osób w wieku 18—44 lata odnotowano wzrost jedynie o 180 tys. Zwiększył się istotnie udział ludności w wieku poprodukcyjnym, której liczebność wzrosła o 760 tys. osób, a odsetek o ok. 2 p.proc. — do prawie 17% w 2011 r. Wyniki te potwierdzają zaawansowanie starzenia się ludności Polski oraz starzenie się krajowych zasobów pracy.

Relację pomiędzy ludnością w wieku przed- i poprodukcyjnym a ludnością w wieku produkcyjnym przedstawia współczynnik obciążenia demograficznego. W 2011 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało w Polsce 55 osób w wieku nieprodukcyjnym. Wskaźnik ten był niższy niż w 2002 r. (o 7 p.proc.) głównie za sprawą mniejszego „obciążenia” ludnością w wieku do 17 lat — wskaźnik dla wieku poprodukcyjnego uległ w tym okresie zwiększeniu o 2 p.proc.

Najniższy współczynnik obciążenia demograficznego odnotowano w trzech województwach: zachodniopomorskim, lubuskim i opolskim, gdzie na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadały 52 osoby w wieku nieprodukcyjnym, a najwyższy wskaźnik — 58 osób — występował w województwach mazowieckim i lubelskim.

Stan cywilny

W NSP 2011 (podobnie jak w 2002 r.) poza stanem cywilnym formalno-prawnym zbadano też stan cywilny faktyczny ludności w wieku 15 lat i więcej. Osoby żyjące w związkach nieformalnych, niezależnie od ich stanu cywilnego prawnego, zostały ujęte jako tworzące związki partnerskie.

Struktura ludności według stanu cywilnego i płci pozostaje w ścisłym związku ze strukturą ludności według wieku i płci. Różne odsetki kawalerów i panien to efekt wcześniejszego zawierania związku małżeńskiego przez kobiety. Charakterystyczny jest też wysoki odsetek wdów, co wynika z nadumieralności mężczyzn.

W porównaniu do poprzedniego spisu struktura ludności według stanu cywilnego faktycznego nie uległa znaczącej zmianie w odniesieniu do kategorii o najwyższych udziałach. Nastąpił niewielki wzrost udziału kawalerów i panien oraz osób owdowiałych. Odnotowano jednocześnie obniżenie odsetka osób pozostających w związkach małżeńskich. Istotnie wzrosła natomiast liczba (oraz udział w populacji) osób żyjących w związkach partnerskich oraz osób rozwiedzionych. W 2002 r. zanotowano 200 tys. par deklaruujących pozostawanie w związku nieformalnym, a w ostatnim spisie było ich ok. 390 tys.

Poziom wykształcenia

W okresie 2002—2011 obserwowano pozytywne zjawisko wzrostu poziomu wykształcenia ludności (dane w tym zakresie odnoszą się do ludności w wieku 13 lat i więcej).

Udział osób o wykształceniu co najmniej średnim zwiększył się o ponad 7 p.proc. (do prawie 49% w 2011 r.). Największą dynamiką w tym względzie charakteryzowała się zbiorowość osób z wykształceniem wyższym, których odsetek wzrósł z 9,9% do 17% w odniesieniu do ogółu ludności w wieku 13 lat i więcej.

Miejsce zamieszkania jest czynnikiem istotnie różnicującym strukturę ludności według poziomu wykształcenia. Chociaż wśród mieszkańców wsi odnotowano również poprawę w tym zakresie, to nadal dominuje tam wykształcenie

podstawowe (łącznie z gimnazjalnym), a odsetek ludności z wykształceniem wyższym jest znacząco mniejszy niż wśród mieszkańców miast (odpowiednio 9,9% i 21,3%).

Niepełnosprawność

Pytania dotyczące niepełnosprawności miały w ostatnim spisie charakter dobrowolny. Z możliwości odmowy udzielenia odpowiedzi na te pytania skorzystało 1,5 mln osób. Ponadto nie zebrano informacji dotyczących osób przebywających za granicą przez co najmniej 12 miesięcy. W tej grupie mogą również znajdować się osoby niepełnosprawne. Ze względu na fakt, że dane te są niedoszacowane, a braki odpowiedzi mogą rzutować nie tylko na liczbę, ale też strukturę populacji osób niepełnosprawnych, należy je traktować jako wstępną ocenę.

Liczba osób, które w spisie 2011 r. zadeklarowały ograniczenie zdolności do wykonywania zwykłych czynności stosownie do swojego wieku lub miały ważne orzeczenie kwalifikujące je do zaliczenia do zbiorowości osób niepełnosprawnych wyniosła — według wstępnych ustaleń — 4 mln 697,5 tys. Stanowiło to 12,2% ludności kraju i odsetek ten jest mniejszy od notowanego w 2002 r. o 2 p.proc. W porównaniu ze spisem z 2002 r. istotnie zmniejszyła się liczba osób niepełnosprawnych, co można wiązać z zaostrzeniem przepisów dotyczących przyznawania świadczeń z tego tytułu. Natomiast odnotowano znaczący wzrost liczby osób, które nie posiadając prawnego orzeczenia deklarowały ograniczenia w wykonywaniu zwykłych czynności.

Źródła utrzymania

W NSP 2011 zbadano źródła utrzymania (główne i dodatkowe), czyli określono, skąd pochodziły środki na finansowanie potrzeb konsumpcyjnych i innych życiowych w okresie 12 miesięcy poprzedzających spis. Wyniki spisu wykazały istotne zmiany w strukturze ludności według głównego źródła utrzymania w porównaniu do 2002 r. W 2011 r. ponad 14,5 mln osób zadeklarowało dochody z pracy jako swoje główne źródło utrzymania. Liczba osób utrzymujących się z pracy zwiększyła się w stosunku do wyników poprzedniego spisu o 18%, przy czym znaczący wzrost dotyczy pracy najemnej. W przypadku utrzymywania się z pracy na rachunek własny odnotowano niewielki spadek. Istotnie zmniejszyła się liczba i odsetek osób pozostających na utrzymaniu, co przypuszczalnie może wynikać ze zmian w strukturze wieku ludności — zmniejszenia się liczby i odsetka dzieci i młodzieży.

Zarówno w miastach, jak i na wsi odnotowano wzrost udziału osób posiadających własne źródło utrzymania, co w obu przypadkach wynika przede wszystkim z istotnego zwiększenia odsetka osób utrzymujących się z pracy.

AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI

Istotne z punktu widzenia rynku pracy kategorie ludności zostały w spisie wydzielone zgodnie z metodologią MOP, która dzieli populację na pracujących, bezrobotnych i biernych zawodowo. Zgodnie z tymi założeniami aktywność zawodową ustalano dla osób w wieku 15 lat i więcej zamieszkałych w mieszkaniach. Nie określono statusu na rynku pracy osób przebywających długotrwale za granicą oraz osób przebywających w obiektach zbiorowego zakwaterowania.

Wyniki spisu z 2011 r. wykazały, że zbiorowość aktywnych zawodowo liczyła 16,5 mln osób, w tym było 14,4 mln pracujących oraz 2,1 mln osób bezrobotnych. Liczba biernych zawodowo wyniosła 14,5 mln. Wśród aktywnych zawodowo przeważali mężczyźni, a kobiety częściej pozostawały bierne zawodowo. Wynika to z częstszej rezygnacji z pracy przez kobiety z uwagi na wypełnianie obowiązków opiekuńczych i rodzinnych, wcześniejszego wieku przechodzenia na emeryturę i dłuższego przeciętnego trwania życia. Miejsce zamieszkania również różnicuje status na rynku pracy. Wyniki spisu wskazują na lepszą sytuację mieszkańców miast, których charakteryzuje wyższy współczynnik aktywności zawodowej i wskaźnik zatrudnienia oraz niższa stopa bezrobocia.

Jedną z ważnych cech z punktu widzenia sytuacji osób na rynku pracy jest wiek. Wyniki spisu z 2011 r. wskazują, że w stosunkowo najlepszej sytuacji znajdują się osoby w wieku 25—44 lata, a w mniejszym stopniu ludność z grupy wieku 45—54 lata. W szczególnej sytuacji są osoby młode do 24 lat. Część z tych osób kontynuuje naukę lub pozostaje bierna z innych powodów, np. rodzinnych, pozostałe rozpoczynają pierwszą pracę lub jej poszukują. O trudności pierwszej aktywizacji na rynku pracy świadczy wysoka stopa bezrobocia młodych osób, znacznie wyższa niż w przypadku pozostałych grup wieku.

Zwraca również uwagę wysoki poziom dezaktywizacji w grupie wieku 55—64 lata. Współczynnik aktywności zawodowej i wskaźnik zatrudnienia są dla tej zbiorowości ponad dwukrotnie niższe niż w poprzedzającej ją grupie w wieku 45—54 lata.

Ludność Polski charakteryzuje się stosunkowo niskim zaangażowaniem na rynku pracy. Zgodnie z wynikami spisu z 2011 r. rzadziej niż co druga osoba miała pracę (46,4%). Najwyższym wskaźnikiem zatrudnienia charakteryzowało się woj. wielkopolskie, gdzie odnotowano 50,2% pracujących. W kolejnym województwie — mazowieckim — wskaźnik ten był o prawie 1 p.proc. mniejszy. Najniższy wskaźnik zatrudnienia odnotowano w woj. świętokrzyskim i jego wartość była o ponad 10 p.proc. mniejsza niż w woj. wielkopolskim. Woj. świętokrzyskie zanotowało dodatkowo jeden z najwyższych poziomów bezrobocia, przy czym wyższą stopę bezrobocia stwierdzono w woj. podkarpackim. Analiza oparta na wielkości stopy bezrobocia potwierdza, że najlepszą sytuacją na rynku pracy charakteryzowały się województwa wielkopolskie i mazowieckie.

Do oceny skali trudności na rynku pracy ważna jest długość okresu pozostawania bezrobotnym. Zgodnie z wynikami NSP 2011, co czwarta osoba bezrobotna poszukiwała pracy przez ponad 12 miesięcy. Istotny wpływ zarówno na

znalezienie się w grupie bezrobotnych, jak i długość okresu poszukiwania pracy ma poziom wykształcenia i posiadane kwalifikacje zawodowe.

Najniższą stopą bezrobocia charakteryzują się osoby mające wykształcenie wyższe i równocześnie stosunkowo najrzadziej poszukujące pracy dłużej niż rok. W najgorszej sytuacji są osoby mające najniższy poziom ukończonej edukacji — podstawowy i zasadniczy zawodowy. We wszystkich rozważanych grupach, z wyjątkiem osób posiadających wykształcenie wyższe, bezrobotni najczęściej poszukują pracy przez okres 7—12 miesięcy. Osoby bezrobotne legitymujące się dyplomem wyższej uczelni najczęściej poszukują pracy 3 miesiące lub krócej.

Jak wcześniej wspomniano, w spisie odnotowano znaczącą populację osób biernych zawodowo — 14,5 mln. Najczęściej podawane przyczyny bierności to emerytura (ten powód wskazywało 44% rozważanej zbiorowości) oraz nauka i uzupełnianie kwalifikacji (19,8%). Rzadziej wskazywano na niepełnospraw-

ność czy opiekę nad dziećmi lub dorosłymi osobami. Kobiety częściej niż mężczyźni wymieniali opiekę nad innymi osobami, z kolei mężczyźni wskazywali częściej na naukę i uzupełnianie kwalifikacji oraz chorobę lub niepełnosprawność.

MIGRACJE ZAGRANICZNE

Jednym z ważniejszych tematów badanych w spisie były migracje ludności, ze względu zarówno na jego skomplikowanie, brak odpowiednich źródeł danych, jak też rosnące znaczenie tego zjawiska w ocenie potencjału ludnościowego kraju.

Spis powszechny ludności i mieszkań wykazał, że w Polsce przebywa okresowo 56,3 tys. stałych mieszkańców innego kraju. Jest to wielkość zaniżona w stosunku do oczekiwań, jednak w badaniu reprezentacyjnym trudno było objąć imigrantów, szczególnie tych, którzy mieli nieuregulowany status przebywania w Polsce.

Największa liczba osób przebywających w Polsce powyżej 3 miesięcy pochodziła z Ukrainy (17%), a w drugiej kolejności z Niemiec (10%). Wśród imigrantów 78% to cudzoziemcy, a pozostałą grupę stanowią Polacy, którzy wcześniej opuścili Polskę, a obecnie przebywają w niej jako stali mieszkańcy innego kraju. Najwięcej Polaków odnotowano wśród imigrantów przybywających z Niemiec, W. Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Główną przyczyną przebywania w Polsce cudzoziemców jest praca, a w przypadku powracających Polaków — sprawy rodzinne.

Po wstąpieniu Polski do UE, a zwłaszcza po otwarciu rynków pracy krajów członkowskich, zwiększyła się znacząco liczba wyjazdów Polaków za granicę. Według szacunków opracowanych na podstawie wyników spisu w końcu marca 2011 r. poza granicami kraju przebywało przez okres powyżej 3 miesięcy ok. 2 mln osób zaliczonych do faktycznej ludności Polski. Z tej liczby 1,5 mln to osoby nieobecne przez co najmniej 12 miesięcy. Najliczniejsza zbiorowość polskich emigrantów przebywa w W. Brytanii (30%), Niemczech (blisko 22%), Stanach Zjednoczonych (12%), Irlandii, Włoszech i Niderlandach.

Emigranci to w większości osoby młode. Prawie 65% tej zbiorowości stanowią osoby w wieku produkcyjnym mobilnym (18—44 lata), a 11% to dzieci w wieku do 14 lat. Najczęstszą przyczyną wyjazdu była praca, przy czym jako główny powód wymieniano wyższe zarobki za granicą oraz trudności w znalezieniu pracy w kraju.

W artykule przedstawiono niektóre wyniki spisu dotyczące charakterystyki demograficznej i społecznej ludności Polski. Dotychczas opublikowano raport ogólnopolski i 16 raportów wojewódzkich prezentujących podstawowe wyniki spisu ludności i mieszkań w 2011 r. Kolejne opracowania tematyczne będą zawierać dane w bardziej szczegółowym ujęciu, wyniki analiz oraz uwzględniać będą wieloaspektowe powiązania pomiędzy poszczególnymi tematami badanymi w spisie.

dr Grażyna Marciniak — GUS

SUMMARY

In 2011, the CSO conducted a census of population and housing. For the first time full survey was carried out on the basis of administrative records and information systems operating in Poland. The scope of the full census, which covered only the items included in the administrative system, was completed in a survey based on the 20% random sample of households in the country. The article discusses the basic results of the National Census 2011 developed on the basis of the combined data set of complete and representative surveys. This information relates such demographic and social characteristics of the population and phenomena as gender, age, actual marital status, level of education, disability, source of income, economic activity and international migration. For some issues, a comparison was made with results of previous population and housing census, conducted in 2002.

РЕЗЮМЕ

В 2011 г. ЦСУ провело всеобщую перепись населения и квартир. Впервые полное обследование было проведено на основе действующих в Польше регистров и информационных систем. Тематический объем полной переписи, который включал в себе только вопросы доступные в административных системах, был дополнен в обследовании на случайной выборке 20% квартир в стране.

В статье были обсуждены основные результаты НВП 2011 разработанные на основе объединенного набора данных из полного и выборочного обследований. Информации касаются таких демографическо-социальных характеристик населения и явлений, как: пол, возраст, действительное гражданское положение, уровень образования, инвалидность, источник содержания, экономическая активность и международные миграции. Для некоторых вопросов были сделаны сравнения (сопоставления) с результатами предыдущей переписи населения и квартир, проведенной в 2002 г.